

Tvorba environmentálneho výučbového programu

*Metodické podklady pre konzultantky
a konzultantov Zelených škôl*

Táto publikácia bola vydaná vďaka podpore z Fondu Hodina deťom, ktorý zriadila a spravuje Nadácia pre deti Slovenska.

Autori: Mgr. Zuzana Dovalová, Mgr. Richard Medal

Foto titulka: Magdaléna Mareková

Na úvod

Potreba a miesto environmentálnej výchovy vo výchove detí

Cieľom environmentálnej výchovy je učiť vnímať - myslieť - konať.

„Po tisícročia pripadalo ľuďom samozrejmé, že budú mať a chcieť len toľko, koľko mali a potrebovali ich predkovia. Dnes nám pripadá samozrejmé chcieť a mať viac, ako mala predošlá generácia.“

Erazim Kohák [9]

Počuli ste už označenie „človek – pánom tvorstva?“ Tradične sa ľudia radi pokladajú za najvyššiu formu života, ktorej z tejto pozície prislúcha právo neobmedzene ovplyvňovať, riadiť a využívať ostatné živé i neživé zložky prostredia. O životnom prostredí hovoríme ako o všetkom, čo nás obklopuje. Môže to vzbudzovať pocit, že sme len pasívnymi pozorovateľmi, ktorí pokladajú prírodu za svoj zdroj na uspokojenie vlastných potrieb.

Táto skutočnosť nás často obklopuje a sme svedkami jednostranného, nezodpovedného vzťahu, kedy sa príroda v rukách človeka stáva len akýmsi nástrojom. Odstup, ktorý sme si rokmi vybudovali, akoby nám umožňoval správať sa k životnému prostrediu spôsobom, ktorý by bol za normálnych okolností neprípustný.

„Tradičný európsky postoj je hlboko panský. Predpokladá predovšetkým vlastnú nadradenosť všetkým ostatným, ako mimoeurópskym národom, tak mimoludským bližným.“

Erazim Kohák [9]

Práve preto je potrebné od útleho detstva podporovať v ľuďoch rozvoj vnímania všetkých ľudských činností v súvislostiach. Dôležitá je podpora pozitívneho a zodpovedného vzťahu k Zemi, ako k miestu, ktoré je naším jediným domovom a k všetkým jeho zložkám ako k nevyhnutným súčasťam, ktoré zabezpečujú harmonické, vyvážené spolužitie v tomto priestore. Environmentálna výchova je interdisciplinárna, neodmysliteľná súčasť vzdelávania. Dáva žiakovi odpoveď na otázky týkajúce sa životného prostredia, existenciu a fungovanie človeka v ňom. Učí k pokore, úcte, pochopeniu a dobrovoľnej skromnosti.

„Dobrovoľná skromnosť nie je o asketizme. Je o výberovej náročnosti, o radoch zo života namiesto radosti z majetku.“

Erazim Kohák [9]

Práca lektora a lektorky environmentálnej výchovy je veľmi zodpovedná činnosť. Je nesmierne dôležité neustále si dopĺňať a obnovovať svoje vedomosti. Tak ako by mali podávané informácie zohľadňovať prepojenie jednotlivých častí do komplexného celku, tak aj naše zdroje poznania by sa mali opierať o prírodovedné, sociokultúrne a filozofické východiská.

„Ak chceš žiť rok v blahobyte, zasej obilie.
Ak chceš žiť desať rokov v blahobyte, zasad' stromy.
Ak chceš žiť sto rokov v blahobyte, vzdelávaj ľudí.“

Čínske príslovie

Filozofia environmentálnej a etickej výchovy

Globálnu ekologickú krízu možno považovať za dôsledok odcudzenia sa človeka od prírody a iných živých tvorov. Postoje, akými ľudia vnímajú a chápu ochranu prírody a svoje miesto v nej, sú rôzne. Vnímať Zem ako spoločný domov, jedinečné dielo hodné úcty a budovanie zodpovedného postojov k všetkým jej hodnotám je úlohou environmentálnej výchovy. Nórsky logik Arne Naess považuje environmentálnu výchovu za jeden z kľúčových nástrojov k zmene človeka. Aj tu, rovnako ako pri eko-filozofických prúdoch, môžeme environmentálnu výchovu chápať a realizovať ako hlbokú alebo plytkú.

Hlboká ekológia – jej zakladateľom je Arne Naess reprezentujúci názor, že každá živá bytosť má právo sa rozvíjať a človek jej v tomto rozvoji nemá brániť. Človek v tomto filozofickom smere nie je vnímaný ako centrum záujmu, ale ako člen veľkého biotického spoločenstva. Príroda je s človekom prepojená na všetkých jeho úrovniach. Na úrovni takéhoto vnímania sa odcudzenie od prírody rovná odcudzeniu sa od seba samého. V hlbokkej ekológii má všetko živé aj neživé hodnotu samé o sebe nezávisle od významu pre človeka a jeho potreby. Korene ekologických problémov nevidí v nedostatočných technológiách, ale v chamtivosti, v postoji k životnému prostrediu a v ľudskom konaní. Náprava preto zákonite musí nastať najskôr na duchovnej úrovni.

„Ekológia je stav duše.“

Plytká ekológia – nahliada na ochranu prírody cez potreby človeka. Opiera sa o také postupy, ktoré neovplyvňujú jeho životný štandard. Riešenie krízy vidí predovšetkým v nápravných opatreniach kompenzujúcich negatívne vplyvy ľudskej činnosti na prírodu napr. čistiare odpadových vôd, automobily s nižšími emisiami CO₂ a pod. Hodnoty a konanie ľudí sú v tomto ponímaní druhoradé.

„Skutočná zmena prichádza z vnútra transformáciou nášho bytia, vedomia a mysle.“

Spoločným cieľom environmentálnej výchovy je:

Zmena hodnotového systému spoločnosti smerom k pro-environmentálnemu cíteniu, mysleniu a konaniu každého jednotlivca prostredníctvom najmä týchto jednotlivých cieľov a stratégií:

- Zvyšovanie environmentálneho povedomia detí, mládeže a dospelých
- Zvyšovanie občianskej angažovanosti
- Vedenie človeka k spoluzodpovednosti za súčasný a budúci stav prírody
- Inšpirácia k nekonzumnému štýlu života
- Rozvoj tvorivosti, citlivosti a ochoty riešiť environmentálne problémy
- Duchovný rozvoj človeka a sebapoznávanie

Nástrojom umožňujúcim toto poznanie je environmentálny výučbový program.

Najúčinnejšou formou ako pozitívne ovplyvniť svoje prostredie, či už to sú žiaci, pedagógovia, priatelia alebo rodina nie je len informovanie, ale najmä osobný príklad.

„Byť príkladom nie je najlepší spôsob ako učiť, je to jediný spôsob ako učiť.“

Albert Schweitzer

Zdroj: spracované podľa www.zivica.sk [28]

Vzhľadom na cieľ a účel tejto prílohy sa nezameriavame na podrobnejšiu definíciu a princípy hlbokkej ekológie a iných eko-filozofických smerov. Aj napriek tomu odporúčame opierať sa o myšlienky a pohľady popredných autorov počas vašej lektorskej praxe. Použitú a tiež odporúčanú literatúru uvádzame na záver prílohy v časti: *Použitá a odporúčaná literatúra.*

Definícia environmentálneho výučbového programu

Environmentálny výučbový program (ďalej len EVP) je interaktívna, tvorivá, výchovno-vzdelávacia lekcia s cieľom obohatiť učivo všetkých stupňov škôl o ekologický a environmentálny rozmer.

Zmysel EVP na Zelených školách:

- Morálna podpora nositeľom projektu na škole
- Praktická pomoc ideálne pri plánovaní a realizácii environmentálneho akčného plánu (najmä ak EVP ušité na mieru v súlade s vybranou prioritnou oblasťou slúžia ako podporný nástroj pre aktivizáciu študentov do riešenia danej problematiky)
- Možnosť lepšie spoznať vnútorné prostredie školy, atmosféru, postoje žiakov
- Príležitosť priniesť nové formy, metódy, prístupy
- Poznávanie okolia školy, pomoc pri zachovaní školského pozemku

Atribúty EVP

- Jasné vymedzenie cieľa – dôležité je presne špecifikovať na čo chceme EVP upozorniť a čo by malo byť jeho výstupom.
- Jednoznačné zameranie na environmentálny problém s dôrazom na environmentálnu etiku a filozofiu
- Dôraz na súvislosti
 - medziodborové (medzipredmetové vzťahy)
 - globálne
 - miesto – región – svet „Mysli globálne – konaj lokálne“
 - súvis medzi príčinou a následkom
- Odborná správnosť a aktuálnosť
- Súvis:
 - s osnovami vyučovacích predmetov
 - so školským vzdelávacím programom
 - s prierezovou témou environmentálna výchova, definovanou v Štátnom vzdelávacom programe
 - s environmentálnym akčným plánom školy a prioritnou oblasťou zvolenou v programe Zelená škola na daný školský rok

- primeranosť veku žiakov a typu školy
- Interaktívne metódy založené na vzájomnej spolupráci a komunikácii žiakov/študentov
- Rovnomerné rozloženie výkladu – pohybu – hier – súťaží
- Rovnováha medzi teoretickou časťou a praktickou tvorivou činnosťou
- Využívanie originálnych vyučovacích pomôcok (deti zaujmú, vzbudia zvedavosť a príjmu klásť otázky, aktivizujú, prinútiť ich rozmyšľať nad danou problematikou)

Ako príklad uvádzame Petersovu mapu. Táto mapa poskytuje iné zobrazenie sveta na ploche, a to „nohami hore“. Číže kontinenty tradične zobrazované na južnej pologuli sú na tejto mape zobrazené na severnej pologuli. Zaujať na hodine geografie alebo etiky používaním tradičných mapových zobrazení je oveľa náročnejšie ako predstretím netradičného zobrazenia. Je vybočením zo stereotypu a niečím, čo ponúka neobyčajný pohľad na zvyčajné informácie. Prvou reakciou žiakov na mapu je najčastejšie: „tá mapa je naopak“. To je dobré znamenie. Podarilo sa vzbudiť pozornosť žiakov a to je prvý krok k úspešnej realizácii ďalších aktivít.

Príklady výučbových programov k Petersovej mape nájdete v metodickej príručke Svet naruby, CEEV Živica, r. v. 2008. Oba materiály sú dostupné na stránke www.zivica.sk/rozvojovevzdelavanie.

Atribúty lektora

- Individuálny prístup k žiakom (prejavujte o žiakov záujem ako o jednotlivcov, usmievajte sa na nich a hľadajte im do očí, hovorte s nimi individuálne)
- Vytvárajte priestor k vyjadreniam žiakov, ich názorov, podporujte sebarealizáciu aj pre menej asertívne a pohotové deti (spoznajte vlastnosti a povahu žiaka a podporte jeho prednosti)
- Rozvíjajte schopnosti detí počúvať a akceptovať názory druhých (tak ako to podporujete v žiakoch počas realizácie EVP, tak na to dbajte aj ako lektor – prejavujte záujem o názory, pocity a potreby žiakov)
- Rozvoj komunikačných zručností a kritického rozmýšľania žiakov (myslite na to, že program je vytvorený pre danú cieľovú skupinu, skúste menej rozprávať, viac sa pýtať a podporiť u žiakov rozmýšľanie, vyjadrovanie sa k problému, zaujímajte sa o ich názor a ich nápady na riešenie)

Osnova environmentálneho výučbového programu (EVP)

Každý výučbový program sa skladá z dôležitých častí, ktoré mu poskytujú prehľad a logickú následnosť. Tieto časti môžu byť rôzne nazvané, ich význam má však pevné miesto pri tvorbe kvalitného programu. EVP si minútu po minúte rozložte do scenára, aby ste na nič dôležité nezabudli.

1. Názov
2. Cieľ
3. Trieda / škola (pre akú vekovú kategóriu je program určený)
4. Vyučovací predmet (pre aký predmet je program vhodný napr. EVP s použitím Petersovej mapy môžeme realizovať na etickej výchove aj geografii)
5. Doba trvania
6. Miesto realizácie (napr. trieda, lúka, botanická záhrada)
7. Pomôcky
8. Scenár/popis

Zoznámenie sa s didaktickými pomôckami

Foto: Slávka Turečková

Zoznámenie sa s didaktickými pomôckami

Foto: Katka Cesnaková

Aktívne výučbové metódy

Zážitkové aktivity a simulačné hry

Za ideálnu formu environmentálneho vzdelávania pokladáme učenie sa zážitkom.

Zážitková aktivita je založená na interaktívnej spolupráci so žiakmi, vytvorení priestoru pre vlastný názor. Žiaka tak vtáhuje prirodzene do problematiky. Precítanie problematiky vedie k jej lepšiemu a najmä trvalému pochopeniu.

Simulačné hry. Počas takto pripraveného vzdelávacieho programu má žiak možnosť najlepšie si uvedomiť dôležitosť svojej účasti na rozoberanej problematike, význam svojho vplyvu a vlastné schopnosti, ktorými by mohol prispieť k zmene v rámci danej problematiky.

„Čo počujem, zabudnem. Čo vidím, si pamätám.
Čo robím, tomu rozumiem.“

Konfucius

Podľa zážitkovej pedagogiky Prázdninovej školy Lipnice pôsobia zážitkové aktivity na [7]:

- Vytváranie neobvyklých, špecifických situácií
- Prekonávanie vnútorných a vonkajších prekážok
- Rozvoj fantázie a tvorivosti
- Skupinové prežívanie a vzájomné podporovanie sa
- Rozvoj sebakomunikácie a sebadôvery
- Rozvoj sociálnej obratnosti
- Uspokojovanie svojich potrieb
- Zmena hodnotovej orientácie
- Posilňovanie sociálnej kompetencie

Príklad zážitkovej aktivity:

Názov aktivity: Trhanie Zeme

Cieľ: Ukázať žiakom súvislosť medzi výrobkami dennej spotreby a ich prirodzeným výskytom na Zemi v podobe nerastných surovín a energie.

Predmety: výtvarná výchova, prírodoveda

Vek: 6+

Trvanie: 30 minút

Miesto: trieda

Pomôcky: papier, lepiaca páska, farbičky, fixky, noviny, sklenená fľaša, plastová fľaša, vybitá batéria, stará hračka, igelitová taška

Mladší žiaci dávajú zriedkavo do súvislosti veci okolo seba s ich pôvodom v prírode a Zemi. Aktivita im pomáha spojiť si ich obľúbenú hračku či tričko s rastlinou bavlny alebo strojom. Rovnako im ukazuje súvislosť medzi vecami a ničením Zeme a jej prírodného bohatstva. Núti žiakov zamyslieť sa nad možným využitím vecí predtým, ako ich hodia do koša.

1. Doma si pripravíte papier o veľkosti A3 alebo A2. Nakreslite naň elipsu (Zem) a vystrihnite. Elipsu ďalej rozdeľte na štvrtiny.
2. Povedzte žiakom, aby si posadali do kruhu. Do stredu dajte Zem (elipsu z papiera). Rozdeľte žiakov na 4 skupiny a každej dajte jednu štvrtinu Zeme. Povedzte im, aby spoločne nakreslili na svoju štvrtinu všetko, čo sa im na svete páči a bez čoho by nemohli žiť.
3. Keď žiaci dokreslia, posadajú si opäť do kruhu. Zlepte všetky časti Zeme a dajte ju do stredu. Okolo rozložte noviny, sklenenú fľašu, plastovú fľašu, vybitú batériu, starú hračku a tričko.
4. Postupne vyberte 6 žiakov a nechajte ich vziať si jednu z vecí ležiacich okolo Zeme. Každý žiak, ktorý si niečo berie, povie, z čoho je daná vec vyrobená a čo s ňou urobí, keď ju už nebude potrebovať (keď mu doslúži). Keď žiak povie, že vec vyhodí, nechajte ho, nech ju hodí do pripravenej igelitovej tašky (symbolizuje kontajner). Ak povie, že ju ešte využije – musí povedať ako (napríklad starú hračku niekomu daruje, tričko, z ktorého vyrástol dá mladšiemu súrodencovi, v plastovej fľaši si bude nosiť vodu na pitie ...) – môže si ju do konca aktivity nechať.
5. Žiakom vysvetlíme, že všetko, čo potrebujeme k životu a premeníme na odpad, pochádza z našej Zeme, a tak keď niečo vyhodíme, je to akoby sme odtrhli a za-

hodili kúsok Zeme. Potom vyzvite žiakov, ktorí svoju vec odhodili, aby prišli do stredu a odtrhli si kus našej papierovej Zeme a hodili ho do koša.

6. Potom sa porozprávajte o probléme odpadov, porovnajte roztrhanú Zem s tou pôvodnou a rozprávajte sa o možnosti recyklácie odpadov, ich opätovnom využití, bezobalových technológiách, atď. Žiaci, ktorí predtým vyhodili svoj odpad do koša, vymyslia, ako inak by sa dal využiť alebo zrecyklovať.

/Zdroj: Szabóová, S., Chovancová, M.: Environmentálna výchova – Odpad, Vody. OZ SOSNA. Košice 1999, upravené v [2]/

Simulačná hra je prostredníctvom prenesenia žiakov do určitých rolí (napr. starosta, roľník, nákupca či učiteľ) ilustratívnym, intenzívnym spôsobom výučby. Vnáša do vyučovania prvok reality. Žiaci si môžu uvedomiť a rozvinúť svoje zručnosti (prejav názorov, formulácia myšlienok, tvorba vízie a pod.). Umožňuje vnímať problém zo všetkých jeho strán a lepšie ho pochopiť a vytvoriť si naň vlastný názor. Simulačná hra podporuje predstavivosť. Dôležité je samozrejme problém zjednodušiť, t. z. jednoducho, uchopiteľne a priamo sa zamerať na jadro problému. Tieto zásady je dôležité neustále žiakom pripomínať. Lektor je v pozícii moderátora, ktorý aktivitu riadi a určuje jej smerovanie.

Príklad simulačnej hry:

Jednoduchým príkladom simulačnej (rolovej) hry je výmena rolí žiak – učiteľ, kedy si obaja vymenia pozície v triede. Žiak sa dostáva do pozície pedagóga a jeho úlohou je viesť hodinu, zaujať i motivovať žiakov a navyše naučiť ich napríklad počítať percentá zaujímavým spôsobom a to tak, aby to pochopil aj ten, ktorého matematika nebaví. V tejto pozícii si bez rizika môže zažiť osobnú skúsenosť, preskúšať svoje komunikačné, organizačné schopnosti, lepšie pochopiť činnosť vyučujúceho, preskúmať svoje pocity a postoje vyplývajúce z tejto skúsenosti. Simulačná hra v žiakovi prebudí empatiu a pochopenie voči roly, ktorú predstavuje.

Rovnako napríklad môže žiak v role učiteľa riešiť časté absencie iného študenta.

Pozor, určitú úlohu priradíme aj zvyšku triedy. V opačnom prípade by bol zvyšok triedy len pozorovateľom jednej scény, čo by mohlo viesť k zníženiu pozornosti žiakov.

„Učenie nie je len pamätať si, ale chápať význam. Žiak si musí informácie utriediť a prehodnotiť až potom si ich zapamätá a pochopí.“

Geoffrey Petty [18]

Iným príkladom je taká simulačná hra, kde lektor nie je len pozorovateľom a facilitátorom, ale je tiež jej priamou súčasťou. K tejto aktivite je potrebné, aby si lektor vopred pripravil pracovné listy.

Práca v skupinách
Foto: Katka Hulínová

Príklad simulačnej hry s priamou účasťou lektora:

Názov aktivity: Džínsy a „obchody potu“

Cieľ: Jednoduchá aktivita zameraná na uvedenie si podmienok, v akých pracujú ľudia v tzv. „obchodoch potu“. Žiaci prostredníctvom nej zistia, aké náročné je vyrábať džínsy, ktoré sú súčasťou ich šatníka.

Predmety: zemepis, etická výchova, náuka o spoločnosti

Vek: 12 +

Miesto: trieda

Pomôcky: pracovné listy 1., 2., pero

Popis aktivity:

1. Pred realizáciou aktivity si upravte pracovné listy č. 1. a 2. podľa počtu žiakov. V pracovnom liste č. 1 pridajte toľko riadkov, koľko bude žiakov a nakopírujte do nich vety od 1. do 10. pokiaľ nebudú všetky riadky vyplnené (vety sa budú postupne opakovať). Číslovanie by malo nasledovať v poradí od 1. po konečný počet žiakov (napr. 28). Pracovný list č. 2. tiež rozšírte o taký počet riadkov, aký je počet žiakov a nechajte ho prázdny. Číslovanie je rovnaké ako v predošlom pracovnom liste. Vytlačte si 1 kus pracovného listu č. 1 a rozstrihajte ho na jednotlivé riadky. Z pracovného listu č. 2 budete potrebovať toľko kusov, koľko je žiakov (napr. 28).
2. Pripravte lavice do kruhu a nechajte žiakov posadať si tak, aby sedeli vedľa seba v kruhu, ale mohli na laviaciach zároveň písať.
3. Každému žiakovi rozdajte jeden riadok z nastrihaného pracovného listu č. 1. - to je jeho úloha, ktorú v dielni robí. Potom každému žiakovi dajte jeden prázdny

pracovný list č. 2. Do neho bude vpisovať svoju vetu, ktorú dostal odstrihnutú z pracovného listu č. 1 a bude ju vpisovať do toho riadku, aké číslo má pri vete. Napr. žiak má vetu „5. Prišívam rýchlo pútka.“ Túto vetu bude po celý čas vpisovať do prázdnych pracovných listov č. 2, do riadku č. 5.

4. Pracovné listy č. 2, teraz predstavujú džínsy, ktoré budete v dielni šiť (dopisovaním daných viet).
5. Na signál od učiteľa (tlesknutie) začnú žiaci vpisovať svoju vetu do svojho riadku, do jedného z prázdnych pracovných listov č. 2, ktorý majú pred sebou. Na každé ďalšie tlesknutie musia posunúť pracovný list č. 2, do ktorého práve vpisovali svoju vetu, susedovi po ľavici. Od suseda sprava dostanú iný pracovný list č. 2, kde sa snažia opäť čo najrýchlejšie vpísať svoju vetu.
6. Učiteľ má v tejto aktivite pozíciu vedúceho krajčírkej dielne v niektorej z ekonomicky rozvojových krajín. Jeho úloha je prechádzať sa po miestnosti, komentovať to, čo žiaci robia, pokrikoval na nich, poháňať a kritizovať. Uvádžame stručný príklad toho, čo môžete pri aktivite hovoriť, ale fantázii sa medze nekladú. Oboznámte žiakov, že sú krajčírmi a krajčírkami v mexickej fabrike na výrobu džínsov. Vy ste ich vedúci a ich povinnosťou je celý čas vás počúvať a poslúchať, inak prídu o prácu. Nezabudnite žiakom povedať, že musia svoju vetu vpisovať krasopisne a bez chýb, inak budú ich džínsy vyradené a oni nedostanú žiadnu mzdu. Popri písaní a medzi tleskaním im neustále pripomínajte, že ich pozícia krajčíra je nahraditeľná a ak sa im práca nepáči, môžu bez nároku na mzdu odísť. Na ich miesto čakajú pred továrňou stovky uchádzačov a uchádzačiek ochotných pracovať. Musia mať na pamäti, že pracovných miest je v krajine málo a v podstate môžu byť radi, že niekde pracujú a pomáhajú svojim zárobkom sebe aj rodine. Poháňajte ich vetami o tom, že dnes budú robiť aj cez noc, pretože sa blížila Vianoce a ľudia z bohatých krajín chcú plné obchody nových modelov a kvalitného tovaru, takže sa musia snažiť. Nezabudnite pripomenúť, že nadsasy nie sú preplatené a sťažovať sa nemajú komu. Akékoľvek protesty môžu byť potrestané okamžitou výpoveďou alebo zníženou mzdou. Práca je veľa a je potrebné šiť rýchlo – skracujte intervaly medzi tlesknutiami. Ak žiak nestíha písať, je to jeho chyba, pásová výroba sa predsa nemôže zastaviť čakaním. Papier sa posúva aj keď je veta nedopísaná. Upozornite ich, že v dielnach sa chodí na toaletu len dvakrát denne – doobeda a poobede. Aby sa výroba zbytočne nezastavila, všetci chodia naraz.
7. Na koniec aktivity, keď už sú všetky pracovné listy č. 2 plne popísané, ich zozbierajte a pozorne skontrolujte, či sú všetky vety presne, pekne, čitateľne napísané. Ak nie, vyzvite toho žiaka podľa čísla jeho riadku, ktorý tam má chyby, nedopísané vety, atď. Napríklad takto: „Kto je číslo 6? Postavte sa! Vaším džínсом chýbajú

značky ... Myslíte si, že si ľudia v bohatých krajinách kúpia neznačkové džínsy? To určite. Dnes robíte zadarmo a buďte rád, že vás nevyhodím.“ V podobnom duchu pokračujte ešte tak u 2-3 žiakov.

8. Žiaci počas aktivity prežili pocity robotníkov z krajčírskych dielní v chudobných krajinách. Diskutujte s nimi po aktivite:

- Aké ste mali počas aktivity pocity?
- Aké ste mali pocity voči ľuďom na „západe“ z bohatých krajín?
- Zdalo sa vám zaobchádzanie zo strany vedúceho spravodlivé?
- Mohli ste urobiť niečo, aby ste zmenili svoju situáciu?
- Čo môžete urobiť tu a teraz, ako žiaci slovenskej školy, aby sa takéto situácie opakovali čo najmenej?

Pracovný list č. 1

1. Strihám diely z látky.
2. Zošívam hlavné časti.
3. Natíkam rýchlo cvočky.
4. Prišívam rýchlo vrecká.
5. Prišívam rýchlo pútka.
6. Prišívam rýchlo značky.
7. Prišívam rýchlo gombíky.
8. Prišívam rýchlo zipsy.
9. Žehlím rýchlo džínsy.
10. Skladám rýchlo džínsy.

Popis simulačnej a zážitkovej hry sa skladá z nasledujúcich častí:

- 1) myšlienka, príbeh, ktorý vedie k riešenej problematike
 - dôkladne si premyslite tému a jadro spracovaného problému a zvážte, čo by malo byť výstupom aktivity, čo by si mal aktér hry so sebou odnieť, ...
- 2) navodenie problémovej situácie
 - dôležitou úlohou je navodenie atmosféry, ktorá vtiahne účastníka / žiaka do deja a motivuje ho k zapojeniu sa do riešenia problému
 - prostredie je vytvorené obrazne s dôrazom len na podstatné veci, bez zbytočných detailov
- 3) pravidlá hry
 - stanovíme jasné pravidlá, ktoré účastníkom pomôžu orientovať sa v problematike a zároveň im určia hranice pre efektívne a zmysluplné prežitie skúsenosti
- 4) špecifikácia role účastníka
 - konkretizujeme rolu účastníka, jeho úlohu v danej aktivite a špecifikujeme jeho možnosti vyplývajúce z jeho úlohy
- 5) definovanie cieľa / cieľov
 - dôkladne informujeme žiakov o celi výchovného programu, ku ktorému ich práca smeruje. Je dôležité upozorniť žiakov, za akých predpokladov bude program / ich práca úspešná

/Zdroj: Podľa aktivity organizácie Südwind Agentur (www.suedwindagentur.at), upravené CEEV Živica/.

Na čo nezabudnúť:

Je mimoriadne dôležité, aby ste ako lektor/moderátor aktivitu nie len riadili, ale tiež neustále žiakov motivovali, v prípade potreby pripomínali pravidlá hry a dohliadali na jej napĺňanie v súlade s nimi. V neposlednom rade dbajte na to, aby ste priebežne vytvárali a udržiavali potrebnú, primeranú atmosféru, ktorá vtiahne žiakov do deja a dá im priestor pre sebavyjadrenie.

Organizácia a realizácia environmentálneho výučbového programu

1. Majte dôkladne pripravený program, pomôcky, rozpracovaný scenár. Nič nenechajte na náhodu. Majte po ruke jednoduchú aktivitu, hru, ak by ste potrebovali prebudiť pozornosť žiakov alebo ste jednoducho ukončili aktivitu nečakane skôr.

2. Bud'te v triede ako prvý, pred príchodom žiakov. Dôkladne si pripravte techniku (notebook, dataprojektor, flipchart, stoličky do kruhu, prípadne nakreslili potrebný plán, tabuľky, informácie na tabuľu). Príprava počas hodiny pôsobí rušivo a negatívne na disciplínu v triede.

3. Prichádzajúcich žiakov môžete vítať vo dverách. Určite si ich získate úsmevom a prirodzeným vystupovaním. Nečakajte na oneskorencov – je to nefér voči tým, čo prišli načas a podporujete tým zlovyk meškania.

4. Najlepšie je, ak vás uvedie vyučujúci, ale hravo to zvládnete aj sami. Nezabudnite na sebavedomé, ale priateľské vystupovanie. Pozor - šancu na dobrý prvý dojem máte len jednu. Okrem svojho mena a stručnej informácie o celi vašej návštevy povedzte žiakom aj pravidlá spoločnej komunikácie a jasne stanovte hranice, za ktoré by nemali ísť. Ak sa jedná o jednu – dve vyučovacie hodiny s vyšším počtom žiakov ako je 15, nie je potrebné robiť zoznamovaciu aktivitu, ktorá zaberie zbytočne veľa času. Aj napriek tomu si myslím, že uvoľnenú atmosféru a priateľský vzťah so žiakmi navodíte vtedy, ak žiaka oslovujete menom. Skúste sa preto pri najbližšom oslovení, vyvolaní žiaka spýtať na jeho meno a neskôr ho aj používať.

Tip: ako si udržať ticho

Žiakov neprekrikujte. Ak sú hluční a nepočúvajú vás, stíchnite a počkajte, kým sa utišia. Dosiahnuté ticho nechajte chvíľu pôsobiť.

5. Pripravte si do zálohy krátku rozohrievaciu aktivitu, ktorá pomôže motivovať žiakov v prípade, že sú pasívni. Výborným tipom sú hry na rozvoj tímovej spolupráce, ktoré v triede prebudia pozornosť aj kolektívneho ducha. Takéto aktivity odporúčame pri realizácii výučbo-

vého programu, ktorý trvá dlhšie ako jednu vyučovaciu hodinu. Ak sú žiaci priveľmi aktívni, zvolte aktivitu, ktorá ich naopak utiši. Nasledujúci príklad sa hodí na oba prípady.

*Aktivita na podporu spolupráce
Foto: Slávka Turečková*

Príklad rozohrievacej, tímovej aktivity:

Názov aktivity: Vajíčko

Ciel': tímová spolupráca, uvedenie si dôležitosti každého člena tímu a potreby komunikácie

Trieda: 10 +

Pomôcky: surové vajíčko (prípadne vajíčka ak je žiakov viac, 1 vajíčko / 10 žiakov), krúžok na kľúče s priemerom cca 5 cm, 10 x 30 cm špagát

Miesto realizácie: trieda, ihrisko

Doba trvania: Aktivita nemá časové ohraničenie

Scenár/Popis:

- začiatok aktivity otvoríme stručnou charakteristikou tímovej spolupráce a jej významu. Môžeme sa spýtať, či pokladajú za dôležité pre dosiahnutie úspechu tímu,

aby každý jeho člen spolupracoval. Upozorníme ich, že aktivita odhalí schopnosti spolupráce ich tímu, preverí ich vzájomnú komunikáciu a rešpektovanie sa. Informujeme o celi – postaviť sa s vajíčkom z podpory do vzpriamenej polohy bez toho, aby vajíčko počas realizácie aktivity spadlo a rozbilo sa.

- žiaci sa postavajú do kruhu
- nastrihaný špagát priviažeme jedným koncom ku krúžku
- krúžok so špagátmi položíme na zem a špagáty vodorovne natiahneme
- do krúžku položíme surové vajíčko
- opačné konce špagátu chytia žiaci
- žiaci musia vajíčko v krúžku zdvihnúť tak, aby ho nerozbili
- pozorujeme reakcie a postup žiakov, necháme voľný priebeh ich zvolenej stratégie a spontánnym reakciám
- neprípustné reakcie sa snažíme usmerniť

Záver aktivity a jej vyhodnotenie:

Tím je úspešný ak sa mu podarí vajíčko zdvihnúť zo zeme. Žiaci stoja vzpriamene a vajíčko je v strede kruhu stabilne umiestnené na krúžku.

Ak táto časť nerobila žiakom problém, dobrovoľne sa môžu dohodnúť na druhom stupni aktivity a tým je, že vajíčko vrátia bez poškodenia na zem.

Ak im vajíčko v priebehu hry padne je zrejmé, že komunikácia a spolupráca počas aktivity dostatočne nefungovala.

V oboch prípadoch sa so skupinami rozprávame o priebehu úlohy. Rozoberáme pocity žiakov, ich postrehy z tímovej spolupráce kladením otázok.

Tipy na otázky:

- Čo si vnímal ako pozitívum / negatívum v skupine?
- Ktorá etapa úlohy bola najproblematickejšia a prečo?
- Vďaka čomu ste ju zvládli / nezvládli?
- V ktorej etape zlyhala komunikácia, spolupráca a čo by ste robili nabudúce inak?
- Kto bol lídrom/hovorcom skupiny pri realizácii úlohy a prečo práve on/ona?
- Mal každý rovnakú príležitosť navrhnúť riešenie a prevziať iniciatívu? Ak nie, prečo?
- V podobnom duchu môžeme pokračovať v prípade potreby v kladení otázok, rovnako je dobré ak im na priebeh aktivity a odpovede poskytnete spätnú väzbu a prípadne rady.

Tip na utíšenie triedy:

Ak sú žiaci nepokojní, môžete im pustiť napríklad hudbu s hlasmi vtákov. Povedzte im, aby si pohodlne sadli na stoličku, prípadne ľahli na koberec (ak túto možnosť majú v triede vytvorenú). Oči by mali mať zatvorené. Odporúčte žiakom, aby sa posadili/ľahli si do pohodlnej polohy, uvoľnili sa a zhlboka sa trikrát nadýchli do pľúc, potom budú dýchať pokojnejšie. Pustíte kazetu s vtáčimi hlasmi a zvukmi lesa a povedzte im, aby sa sústredili na počet druhov vtákov, ktoré sú na zvukovom prenose zachytené. Kto nechce počítat vtáacie hlasy, môže len v pokoji sedieť/ležať, rozjímať, oddychovať. Cvičenie trvá 3-5 minút.

6. Keď dosiahnete v triede príjemnú, tvorivú atmosféru, snažte sa ju udržať po zvyšok hodiny. Žiakov nezbúdate priebežne motivovať, povzbudzovať, chváliť za dosiahnutý úspech a splnenú úlohu. Chváľte aj čiastkové úspechy nenútenou, úprimnou a prirodzenou formou.

Foto: Mirka Piláriková

7. Realizujte aktivity, neustále žiakov motivujte a nechajte im priestor na vyjadrenie ich názorov. Je vhodné nechať žiakom priestor ich fantázii a občas aj nereálnym riešeniam problematiky. Túto možnosť často nemajú, a práve preto si ju cenia. Žiadna odpoveď, ak sa netýka špecifikovanej priamej otázky, nie je zlá. Rešpektujte názor žiaka, aj keď s ním celkom nesúhlasíte. V prípade výrazných výhrad mu skúste dať ďalšiu otázku, prípadne rozvinúť diskusiu. Ako moderátor diskusie ju však musíte riadiť a dbať na to, aby neprešla do nekontrolovaného prekríkavania sa bez nadväznosti na tému.

8. Ukončenie hodiny a hodnotenie

Po realizácii každého výučbového programu ho neza-
budnite ukončiť záverečným zosumarizovaním, diskusiou,
otázkami. Aby bol program kompletný musí mať úvod,
jadro a záver. Bez uzavretia témy môžu žiaci odísť z ho-
diny mierne zmätení, bez vytvorenej asociácie a širších
prepojení s reálnym životom

20 tipov pre úspešné vedenie hodiny:

1. Ak to téma a počet žiakov zúčastnených na EVP do-
voľuje, usadte žiakov do kruhu (toto je rovnocenné
rozmiestnenie, ktoré zároveň uľahčí udržať pozornosť
žiakov).
2. Zoznámenie sa so žiakmi (dajte priestor na stručné
a ideálne originálne zoznámenie sa so žiakmi napr.
meno + vlastnosť, ktorá ho vystihuje, či krátky dotaz-
ník s nevšednými otázkami, na ktoré žiaci medzi sebou
hľadajú odpoveď).
3. Nesprávajte sa priveľmi formálne, nebojte sa zasmiať,
prípadne priznať si chybu či nevedomosť, ale pozor
buďte dostatočne sebavedomý.
4. Na úvod stanovte jasné pravidlá. (Je dobré ak určíte
isté pravidlá, avšak nezabúdajte, že tie platia aj pre vás.
Ak nechcete aby si žiaci skákali navzájom do reči, ne-
skáčte im do reči ani vy. Nedovoľte žiakom vyrušovať
keď rozprávate – ale pozor nerozprávajte prídlho.)
5. Žiakov oboznámte s témou, o ktorej sa budete roz-
právať a stanovte jasný cieľ a zmysel hodiny.
6. Oslovujte žiakov menom.
7. Prejavte úprimný záujem o každého žiaka a jeho prácu
8. Nezabudnite žiakov pochváliť po úspešnom zvládnutí
úlohy.
9. Motivujte – pochvalou, ocenením, povzbudením
10. Nikdy žiaka nezosmiešňujte, ani sa nebavte na jeho
účet.
11. Ak žiak nespolupracuje, nerobte mu „verejnú“ pred-
nášku, ale radšej položte otázku prečo ešte nezačal
pracovať, pozerajte sa mu do očí priamo a pristúpte
k nemu bližšie.
12. Buďte trpezlivý.
13. Ak žiaci vyrušujú nezvyšujte hlas, naopak skúste ho
stíšiť, či na chvíľu úplne prestať rozprávať. Zvyšovanie
hlasu vedie skôr k vzájomnému prekrikovaniu.
14. Usmerňujte diskusiu a dbajte na to, aby žiaci neodbie-
hali od témy. Mohlo by to viesť k zníženiu pozornosti
v triede.
15. Ak žiaci sedia v laviciach, radšej sa prechádzajte po
triede a žiakov kontaktujte očami, tak lepšie udržíte
ich pozornosť.
16. Neprehliadajte žiaka, ktorý je menej asertívny, naopak
podporujte ho v kolektíve a dbajte na to, aby mal
rovnaký priestor vyjadriť sa ako ostatní.
17. Dôsledne dbajte na logickú následnosť aktivít tak,
aby v nich žiaci videli prepojenie, ktoré znásobí ich
význam a zmysel.
18. Nezabudnite na priebežné opakovanie a záverečné
zhrnutie (vhodný je napríklad kvíz, pracovný list).
19. Nikdy nezabudnite tému a program náležite uzavrieť.
20. Na záver dôležitá rada: chcete vzbudiť u žiakov nad-
šenie pre preberanú tému? Sami prejavte nadšenie!

*Lektorka a lektor je súčasťou tímu
Foto: Mirka Piláriková*

Kvíz – stručné otázky s uvedenými odpoveďami dotýkajúcimi sa preberanej problematiky. Počet daných odpovedí je zvyčajne 3 alebo 4. Správna môže byť 1, ale aj viac. Odpovede sú zvyčajne jednoduché. Občas sa však používajú mätúce odpovede, ktoré preveria vedomosti a pozornosť žiakov.

Kvíz je obľúbená aktivita, s ktorou môžete hodinu úspešne otvoriť a tiež uzavrieť. Kvíz môžu vyplniť jednotlivci, ale tiež skupiny.

Pre oživenie aktivity a prebudenie miernej súťaživosti, môžete správne odpovede obodovať a ich súčet na konci kvízu zhodnotiť.

Príklad kvízu:

Názov kvízu: ZELENÝ KVOCIENT (ZQ)

Vek: 12+

Predmet: etická výchova, prírodopis, chémia

Miesto: trieda, školský dvor

Pomôcky: kvíz, pero

1. Keď sa mi vybijú baterky v prenosnom CD prehrávači...

- d) hodím ich do koša a kúpim si nové
- c) nemôže sa mi to stať, lebo nemám prenosný CD prehrávač
- b) odnesiem ich do špeciálneho koša na monočlánky alebo do elektro obchodu
- a) dám ich znovu nabiť do nabíjačky

2. Kým si umývam zuby...

- a) vypnem vodu
- d) nechám vodu naplno tiecť
- c) nechám vodu tiecť iba cícerkom
- b) naberiem si vodu do pohárika a potom si vypláchnem ústa

3. Ak mi lieta po izbe mucha...

- b) nezaujímam sa to, ani si ju nevšímam
- d) bežím do kúpeľne po účinný insekticíd (sprej proti hmyzu)
- c) chytím mucholapku a začnem muchu naháňať
- a) otvorím okno, aby mohla vyletieť von

4. Bioodpad sa u nás...

- a) dáva do zvláštnej nádoby a vozí do kompostu na záhradu
- b) nosí susedom, ktoré záhradu majú
- d) hádže do smetného koša
- c) tajne v noci zakopáva pod kríky za panelákom

5. Ocot, citrón a sóda bikarbóna sa dajú použiť ako...

- b) prísady do varenia
- a) alternatívne čistiadla (pri upratovaní)

- d) zmes na pokazenie jedla pre nesympatickú návštevu
- d) neviem, nikdy som sa o to nezaujímal/a

6. Koľko stromov sa priemerne spotrebuje na výrobu jednej tony papiera:

- d) 1
- d) 3
- a) 17
- d) 36

7. Koľko energie sa spotrebuje na výrobu jednej tony papiera v porovnaní s výrobou jednej tony recyklovaného papiera...

- d) o 60% viac
- d) je to rovnaké množstvo
- a) o 60% menej
- d) netuším

8. Tri základné zásady týkajúce sa nakladania s odpadom sú ...

- a) minimalizuj, znovu používaj, recykluj
- d) nakupuj, spotrebúvaj, vyhadzuj
- d) nič také neexistuje
- d) neviem

D: Prečítal/a si si všetky otázky alebo si len tak ledabolo triafal/a? Vyzerá to, že si na minulých hodinách spal/a alebo sníval/a o letných prázdninách. Asi si to budeš musieť vyžehliť nejakým pútavým environmentálnym článkom do školských novín či rozhlasu.

C: Vidno, že si v prestávkach medzi čítaním pod lavicou a pozeraním sa po atraktívnych spolužiakoch/žiačkach stihol/a niečo pochytiť. Ale na uspokojivý výsledok to nestačí. Zájdi radšej do knižnice.

B: Si výborne informovaný/á a zorientovaný/á v environmentálnej problematike. Gratulujem. Podel sa o svoje vedomosti s menej úspešnými spolužiakmi.

A: Si environmentálny génius. Bud' si na hodinách naozaj dával/a pozor alebo je environmentalistika tvojim koníčkom. Ak si sa ešte nestal/a členom nejakej environmentálnej organizácie, tak by si to mal/a urobiť. Ak to nie sú iba vedomosti, ale aj skutky, tak sú ti príroda i spoluobčania vďační.

/POZOR: na stránke je kvíz hodnotený automaticky, v tomto hodnotení napr. hodnotenie A neznamená, že všetky A odpovede sú správne. Uvedený kvíz slúži ako príklad [29]./

Pracovné listy – sú metodické materiály zostavené v súlade s témou programu. Pracovné listy obsahujú sériu príkladov, otázok, praktických úloh a zhrnutie prebranej témy. Program môžu dopĺňať alebo samotné tvoria jadro programu. V prvom prípade nie je popis aktivity zvyčajne súčasťou pracovného listu, ale o vypracovaní úlohy žiakov informuje učiteľ/lektor, v druhom prípade je stručné zadanie úlohy priamou súčasťou pracovného listu.

Zásady zostavovania pracovných listov:

- dbajte na obtiažnosť a vekovú kategóriu skupiny, pre ktorú pracovné listy pripravujete
- postupujte v pracovných listoch krok po kroku so zreteľnou následnosťou
- prvé otázky a úlohy voľte menej zložité – úspech žiakov motivuje a dodá im sebadôveru
- ak je úloha náročnejšia, môžete uviesť iný príklad úspešného riešenia – nikdy sa však nesnažte žiakov nachytať
- poslednú otázku nechajte otvorenú, aby rýchlejší žiaci mali prácu aj po skončení všetkých zadaných úloh
- snažte sa, aby pracovné listy boli pestré, zábavné, netradičné, vhodne doplnené obrázkami a schémami

Spätná väzba – cesta k zlepšeniu

Ak chcete byť dobrými lektormi, je nevyhnutné sa neustále zdokonaľovať. V tom vám pomôže spätná väzba od žiakov formou dotazníkov, ktorá poukáže na prípadne nedostatky programu, ale tiež na to, či preberaná téma bola zo strany žiakov prijatá a pochopená.

Dotazník si môžete podľa potreby vytvoriť ľubovoľne dlhý a otázkami sa zamerať na to, čo sa chcete dozvedieť, prípadne čo by ste chceli zlepšiť. Dotazníky odporúčame anonymné s maximálnym počtom otázok 5, ktoré môžu byť *otvorené* (dávate priestor na názor), *polouzavreté* (definujete možnosti odpovedí a zároveň necháte voľný priestor na vyjadrenie sa) alebo *uzavreté*, v ktorých vopred definujete možnosti odpovedí (napríklad odpoveď áno/nie, program bol dobrý/priemerný/slabý).

Ak dáte do stručného dotazníka len jednu – dve otvorené otázky, upozorníte žiakov aby neodpovedali jedným slovom alebo holou vetou, ale svoje pocity, postrehy z hodiny zdôvodnili. Len takto vyplnený dotazník má pre váš ďalší progres význam.

Vybrané kapitoly z vývinovej psychológie

Pre potreby tvorby a realizácie environmentálnych výučbových programov sa nebudeme venovať celému prehľadu ľudského života. Zameriame sa na vybrané obdobia podľa veku.

Preskočíme obdobie mladšieho predškolského veku do troch rokov. V rámci tohto veku dochádza k osvojovaniu základných návykov, štádium zvedavosti a experimentovania s neznámymi predmetmi a kladeniu otázok typu: „Čo je to?“.

Z pohľadu tvorby a realizácie environmentálnych výučbových programov budú pre nás dôležité ďalšie obdobia ľudského života:

1. starší predškolský vek (3. – 6. rokov)

U detí predškolského veku môžeme počítať so *schopnosťou dlhodobo si zapamätať* nie len známe osoby, určitý počet objektov, obrazov, ale tiež pesničky naučené v škôlke či odpočuté z reklám a rádia. Deti sú schopné robiť *jednoduché úsudky a uvažovať v súvislostiach*. Môžeme preto s nimi hrať jednoduché hry s pravidlami. Tie striktné dodržiavajú bez výnimky. Naše dobre mienené vtipkovanie vychádzajúce z kontextu nie sú schopné pochopiť. Hovoríme o tzv. *morálnom realizme*. Poznájú názvy dní aj mesiacov, ale majú problém vnímať čas a následne tieto názvy správne použiť. Hlavným spôsobom učenia sa je *napodobňovanie* a kladenie otázok typu: „ako?“, „prečo?“. Odpovede na tieto otázky by mali byť primerané a pravdivé.

Aktivity pre deti tohto veku by sa mali často meniť vzhľadom na to, že pozornosť dokážu cielene udržať len krátkodobu. Dieťa v tomto veku *koná emotívne*, rýchlo sa nadchne, ale rovnako rýchlo aj nadšenie a emócie opadnú. Svoje emócie ešte nedokáže zakrývať a tak koná otvorene (napr. prejav strachu, žiarlivosti, hnevu, hanby a pod.). Vhodným spôsobom, ako deti zapojiť do aktivity je, využitie ich *sút'áživosti a súperivosti*. Myslenie je v *obrazoch*, fantázia a predstavivosť je prepojená s činnosťou tzv. *konkrétно-názorné myslenie*.

Dieťa rozlišuje pekné a nepekné (*estetické vnímanie*) a je schopné *morálne hodnotiť* určité medziľudské situácie.

Reč je v tomto veku značne zdokonalená a to predpokladá aj rast poznatkov. Dieťa je zvedavé a rado sa hrá. Preto je aj toto obdobie nazývané „*vekom hier*“.

Ostatné schopnosti a zručnosti:

- rozoznávanie základných farieb
- jednoduché definovanie známych vecí
- ovládanie základov počítania
- schopnosť vykonávať drobné úlohy
- schopnosť zúčastňovať sa skupinových hier podľa určitého scenáru (napr. hra na doktora, obchod, vojakov, princezné a pod.)
- rozvoj umeleckej tvorivosti – kreslenie, spievanie, modelovanie (dieťa však nekreslí na základe predlohy, ale na základe vedomostí o predlohe)
- schopnosť používať jemnú motoriku (pracovať s nástrojmi, zdokonaľovanie kreslenia od čmárania k reálnejšiemu stvárňovaniu objektov)
- spoznávanie predmetov zmyslami (dotykom, čuchom, chuťou)

Jednotlivec v tomto období prechádza nasledovnými vývinovými úlohami:

- zvládnutie koordinácie pohybov a jemnej motoriky
- kompletná sebaobsluha
- zorientovanie sa vo svojom okolí (okolie domu, ulica)
- osvojenie si základných prvkov danej kultúry (typické predmety, činnosti, roly)
- jednoduché plánovanie činností, dodržiavanie určitých pravidiel
- používanie sebareflexie a vôle (napr. rozlišovať dobro a zlo, prekonanie strachu a pod.)
- prekonanie pripútania k matke
- tvorenie vzťahov aj mimo členov rodiny
- osvojenie si základných prvkov pohlavnej roly

Motivácia:

- túžba po ocenení a úspechu
- sloboda prejavu sa a samostatne konať
- možnosť byť súčasťou spoločnosti rovesníkov
- možnosť prejavu city, poznávať a chápať svet
- radosť zo súťaže a súperenia

Spomínané schopnosti a zručnosti sa s pribúdajúcim vekom a blížiacim sa obdobím školskej dochádzky zdokonaľujú a prehľbujú.

Dlhodobé výchovné pôsobenie je dôležité realizovať v spolupráci s rodinou a širšou komunitou.

Výtvarné prvky sú dôležitou súčasťou výchovných programov pre najmenších

Foto: Katka Cesnaková

2. mladší školský vek (6. – 11. rokov)

Pre dieťa, u ktorého pred vstupom do školy dominovala hravá činnosť, je náročné udržať pozornosť a sústredenosť po dobu 45 minút. Na dieťa sú kladené pomerne vysoké nároky na pracovnú motivovanosť a rozumovú vyspelosť aj napriek tomu, že dôvod vzdelávania si dieťa neuvedomuje alebo uvedomuje len minimálne. Oveľa jednoduchšiu situáciu má dieťa, ktoré absolvovalo predškolskú dochádzku ako dieťa, ktoré škôlku nenavštevovalo.

Dieťa v tomto veku mimoriadne *citlivo reaguje na úspech a neúspech*, čo môže mať za následok napríklad odmietanie ísť do školy. Preto je dôležité deti v tomto veku *motivovať*.

Žiačky a žiaci si spočiatku pamätajú informácie mechanicky a porovnávajú ich s doterajšími vedomosťami. Vyvíja sa *pozorovanie* a uvedomovanie si svojej individuality. Toto obdobie sa pokladá za *kľúčové pri vývine osobnosti človeka*.

V tomto období u dieťaťa *dominuje škola* a učenie. Osvojuje si základnú *gramotnosť* (čítanie, počítanie, písanie). Okrem školy navštevuje aj špeciálne orientovanú výučbu – športovú alebo umeleckú. S vedomosťami sa žiakom sprístupňujú aj informácie z médií. Sledujú filmy, dokumenty, obľubujú príbehy. Sprístupňuje sa im svet literatúry napr. knihy, časopisy či internet.

Deti v nižšom veku veľmi radi kreslia, maľujú, modelujú. Tento záujem u nich vekom klesá. Forma hry sa oproti predškolskému veku príliš nemení. Myslenie a vnímanie dieťaťa je *ovplyvnené prostredím*, prianiami a fantáziami. Koná impulzívne. Veci vníma také aké sú. Takzvaný *triezvy realizmus* sa prejavuje aj v kresbách, rozprávani, písomnom prejave a dokonca v hre. Toto obdobie je veľmi *vhodné na zážitkové učenie* a jeho výsledky sú zjavné. Až po 10. roku je dieťa schopné vnímať informácie abstraktne. Dôležitá je tiež rola učiteľa, ktorá je vnímaná ako nasledovania hodný vzor.

Ostatné schopnosti a zručnosti:

- postupný rozvoj aktívnej úmyselnej pozornosti
- od 10. roku schopnosť pozornosti na požiadanie učiteľa
- úmyselná pamäť
- kapacita pamäte sa do 4. ročníka zdvojnásobí
- rast vnímania času a priestoru

- zlepšenie vedomého vnímania všetkými zmyslami
- dosiahnutie maximálnej predstavivosti a častý únik do vlastného vytvoreného sveta fantázie

Jednotlivec v tomto období prechádza nasledovnými vývinovými úlohami:

- osvojenie si základnej gramotnosti
- vytvorenie si motivácie k osvojeniu množstva vedomostí a zručností
- zvládnutie efektívnych spôsobov prijímania poznatkov a ich využívania
- prijatie a zvládanie roly žiaka
- vytvorenie kamarátskych vzťahov a zaujatie pozície v skupine rovesníkov

Motivácia:

- potreba bezpečia
- potreba pochvaly a ocenenia
- potreba vybitia nadbytočnej energie
- uspokojenie detskej zvedavosti vhodnými aktivitami
- podpora individuálnych záujmov

Použitie umeleckých výrazových prostriedkov
Foto: Magdaléna Mareková

3. stredný školský vek (11. – 15. rok)

Toto štádium vývinu je výrazne ovplyvnené pohlavným dospievaním. Osobnosť človeka je veľmi nestála a zameraná na vlastný citový život. Myslenie sa stáva abstraktnejším, kritickejším voči svojmu najbližšiemu okoliu. Dochádza k rozvoju záujmov nad rámec školy. Uvoľňujú sa rodinné väzby a dieťa sa venuje svojim záujmom individuálne. Tvorí si *vlastný názor* a buduje *vlastné postoje*. Vhodné je pracovať so žiakmi v skupinách.

Prílišné vnucovanie aktivít však môže viesť k odporu až negativizmu. Riadené učenie a domáce povinnosti sú často vnímané ako nepríjemné povinnosti, ktoré ich odpúšťajú od vlastných tém a činností, ktoré považujú za dôležité. Novým prvkom vývinu je *sebareflexia* tzv. *denné snenie o sebe*, o svojej budúcnosti, možnostiach, potenciály. Objavujú sa prvé *pokusy o literárnu činnosť*. Medzi sociálnymi činnosťami vyniká najmä trávenie času v skupinách, partiách, spoločná činnosť (napr. šport, návšteva záujmových krúžkov, kina) alebo len rozprávanie.

Ostatné schopnosti a zručnosti:

- schopnosť cielené sústrediť pozornosť
- schopnosť abstraktného vnímania a kontroly pamäte
- nadobúdanie tzv. logickej pamäte založenej na organizácii informácií
- intenzívne spontánne učenie z rôznych zdrojov a vyhľadávanie tzv. neoficiálnych poznatkov o živote
- realistické vnímanie a završenie predstavivosti
- zdokonalenie umeleckej alebo technickej tvorivosti

Jednotlivec v tomto období prechádza nasledovnými vývinovými úlohami:

- dosiahnutie predstavy o svete, blízkej predstavám dospelých
- uvedomovanie si vlastnej jedinečnosti a individuality
- vyskúšanie si odporu voči autorite
- vyrovnávanie sa s fyzickými zmenami v priebehu puberty, tzv. sekundárne pohlavné znaky
- uvedomenie si a vedomé uplatňovanie sexuálnej roly
- začlenenie sa do skupiny dospievajúcich

Motivácia:

- potreba sebvýjadrenia prostredníctvom činov
- potreba slobody, samostatnosti a nezávislosti
- potreba ocenenia a prijatia rovesníkmi

Diskusia a vyjadrovanie vlastného názoru

Foto: Katka Hulínová

4. starší školský vek (15. - 19. rok)

Obdobie adolescencie je ovplyvnené riadeným učením, pracovnou činnosťou, vzťahmi a sociálnym životom. Dôležitý je proces individualizácie „ja som ja“ a socializácie. Rozvíja sa *abstraktné a kritické myslenie*, ktoré vrcholí vytvorením vlastného svetonázoru. Mladý človek, v túžbe byť užitočný, hľadá uplatnenie v zmysluplnej činnosti. V metódach výchovy a vzdelávania je *vhodné uplatniť spoluprácu, skupinovú a projektovú činnosť, hry*.

Pri sledovaní médií prevažuje vlastný výber. Dospievajúci porovnáva reálny, prítomný stav s ideálom vytvoreným vlastnou predstavou. Kladie si množstvo existenčných, filozofických otázok, na ktoré hľadá odpoveď. Z toho pramení napr. aj pesimizmus. Častou tendenciou je vnímanie sveta v čierno-bielych farbách. Vhodné je dať priestor *vyjadreniu vlastného názoru, myšlienok, sebarealizácie, tvorivej činnosti a voľnosti v rozhodovaní*.

Ostatné schopnosti a zručnosti:

- dosahovanie pozoruhodných výkonov
- ovládanie emócií a pocitov
- morálne cítenie a estetické vnímanie
- nadšenie a vôľa riešiť aj zložité problémy sveta
- plánovanie a sústredenie na dosiahnutie vytýčeného cieľa

Jednotlivec v tomto období prechádza nasledovnými vývinovými úlohami:

- zvládnutie špeciálnych vedomostí, umožňujúcich žiť sa určitou profesiou
- efektívne plánovanie
- prijatie určitého životného štýlu
- formulovanie predstáv o živote a budúcnosti
- zvládnutie svojej sexuálnej roly
- osamostatnenie sa od rodičov
- efektívne vychádzanie s autoritami

Motivácia:

- potreba nezávislosti, slobody a pohybu
- potreba združovania sa
- sebarealizácia vo vybraných záujmoch

Predstavitelia hlbokkej ekológie vidia **pestovanie environmentálneho vedomia** u detí takto: V prvom období života dieťaťa by mali deti väčšinu času tráviť v prírodzenej divokej krajine a rytmus ich bytia by malo určovať pozorovanie, dotýkanie sa a počúvanie. Deväť – až desať ročné deti sú už dost' vnímavé na to, aby boli zasvätené, prostredníctvom hier a priamych zážitkov, do tajov organickej celistvosti. V druhom období (adolescencia) treba ponechať mladého človeka, aby pomocou rituálov vyjadril to, čo sa nazýva „karmou adolescencie“. Tretie obdobie je štádiom narastania pocitu zodpovednosti, ochoty pomôcť príbuzným, priateľom a časom pochopenia životných potrieb mimoludských druhov. Vo štvrtom období človek starne a odhaľuje zmysel vlastnej pominuteľnosti.

Na záver ...

... vám prajeme veľa aktívnych účastníkov na Vašich /Ich
hodinách a veľa nezabudnuteľných, príjemných skúseností.

Použitá a odporúčaná literatúra:

1. Capra, F. 1992: *Tao fyziky*. Bratislava: Gardenia, 1992.
2. Čepiššák, A., Hipš, J., Ježeková, P., 2004: *Odpad – učím (sa) o Zemi s radost'ou*. CEEV Živica, Südwind NÖ Süd, Bratislava, 2004, 115 strán, ISBN 8096898930
3. Devall, B., Sessions, G.: *Hlboká ekológia*. Tulčík: ABIES, 1997, 352 strán, ISBN 8088699126
4. Fromm, E. 1994. *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko, 1994.
5. Seed, J., Macyová, J., Flemingová, P., a iní. *Myslet jako hora*. Prešov: Vydavateľstvo ABIES, 1993, 144 strán, ISBN 8088699010
6. Gallayová, Z., 2004: *Environmentálna výchova*. Technická univerzita vo Zvolene, 2005, 78 s., ISBN 8022814318
7. Hanuš, R., Chytilová, L., 2009: *Zážitkové pedagogické učení*. Grada: 2009, 192 strán, ISBN 9788024728162
8. Keller, J. 1995. *Až na dno blahobytu*. Brno: Hnutí DUHA, 1995.
9. Kohák, E., 1998: *Zelená svatozář*. Slon, Praha, 2006, 204 strán, ISBN 8085850869
10. Kohák, E. *Závod s časem*. Praha: Torst pro MŽP, 1996.
11. Kosová, B., 1995: *Pedagogicko-psychologické východiská environmentálnej výchovy*. Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1995,
12. Langmeier, J., Krejčířová, D., 2006: *Vývojová psychológia*. Grada, Praha, 2007, 368 s., ISBN 8024712849
13. Librová, H. 1994: *Pestří a zelení*. Brno: VERONICA a Hnutí DUHA, 1994.
14. Leopold, A.: *Obrázky z chatrče*. Tulčík: ABIES, 1995, 264 strán, ISBN 8088699134
15. Nováček, P., Huba, M. *Šok z prosperity*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1995.
16. Naess, A. 1996: *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčík: vydavateľstvo ABIES, 1996, 238 strán, ISBN 8088699096
17. Nováček, P. 1998: *Chválí Tě sestra Země*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 1998.
18. Petty, G., 1993: *Moderní vyučování*. Praktická příručka. Portál, Praha 1996, 380 strán, ISBN 80-7178-070-7
19. Poliach, V., 1997: *Vybrané kapitoly z vývinovej psychológie*. Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1997, 91 s.
20. Schweitzer, A. 1986: *Kultúra a etika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986.
21. Sheldrake, R. 1994: *Tao prírody*. Bratislava: Gardenia Publishers, 1994.
22. Silberman, M., 1995: *101 metód pro aktivní výcvik a vyučování*. Portál, Praha 1997, 331 strán, ISBN 80-7178-124-X
23. Skolimowski, H. 1999: *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovcontact, 1999, 240 strán, ISBN 8088876052
24. Thoreau, H., D. 1991: *Walden aneb Život v lesích*. Praha: Odeon, 1991.
25. Vincíková, S., Webster, K., 2001: *Metodická príručka 2. pre učiteľov a trénerov environmentálnej výchovy*. The Brithis Council, Bratislava, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2001, 108 strán, ISBN 80-880555-479-X
26. Watts, A., W. 1997. *Příroda, muž a žena*. Olomouc: Votobia, 1997.
27. Weizskär, E., U., Lovins, A., B., Lovinsová, L., H. 1996. *Faktor čtyři*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 1996.
28. Ciele a poslanie In www.zivica.sk [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na internete: <http://zivica.sk/ciele.php>
29. ZELENÝ KVOCIENT (ZQ) In www.dolceta.eu/slovensko/Mod5/ [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na internete: <http://www.dolceta.eu/slovensko/Mod5/spip.php?article380>

PROGRAM
ZELENÁ ŠKOLA
KOORDINUJE

NÁRODNÝ GARANT
CERTIFIKÁCIE

MEDZINÁRODNÝ
GARANT
CERTIFIKÁCIE

NA PROGRAME ZELENÁ ŠKOLA
SPOLUPRACUJÚ

SOSNA

PROGRAM ZELENÁ ŠKOLA FINANČNE PODPORUJÚ

EXKLUZÍVNY PARTNER

Stredoslovenská vodárenská prevádzková spoločnosť, a.s.

GENERÁLNY PARTNER

GLOBÁLNY PARTNER

Kancelária programu Zelená škola
Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica
Vysoká 18, 811 06 Bratislava
Tel./fax: 02/52 96 29 29
e-mail: kancelaria@zelenaskola.sk

Viac informácií o programe Zelená škola a ponuku environmentálnych výučbových programov nájdete na www.zelenaskola.sk.

V septembri vydala CEEV Živica, www.zivica.sk
Vytlačené na recyklovanom papieri.